КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ КУЛЬТУРИ

На правах рукопису

ПОНОМАРЕНКО АЛЛА БОРИСІВНА

ВПЛИВ ХУДОЖНЬОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ НА НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ

/березень 1917 р. - квітень 1918 р./

Спеціальність 17.00.08 -
теорія та історія культури

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ - 1995

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Київському університеті ім. Тараса Шевченка.

Науковий керівник – доктор історичних наук, професор
МИРОНЕЦЬ Надія Іванівна.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, заслужений діяч науки і техніки України
ДМИТРІЄНКО Марія Федорівна;
кандидат історичних наук
ВОЛОЩЕНКО Аза Кирилівна.

Провідна установа – Інститут політології та національних відносин НАН України.

Захист відбудеться "14" вересня 1995 р. о 15 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.34.02 при Київському державному інституті культури /м. Київ, вул. Щорса, 36/.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Київського державного інституту культури /м. Київ, вул. Щорса, 36/.

Автореферат розіслано "12" серпня 1995 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради Г.М. ЗАГАДАРЧУК

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. В українській історіографії останніх років не раз справедливо відзначалася відсутність спеціальних досліджень, які б висвітлювали історію художньої інтелігенції взагалі та в період національно-визвольних змагань українського народу зокрема. Разом з тим, інтерес до тем, пов'язаних з історією діяльності художньої інтелігенції цього періоду, виключно високий. Він викликаний передусім появою публікацій раніше не відомих масовому читачеві творів українських письменників і поетів, відкриттям численних художніх виставок, експозицій яких складені з творів, що перебували досі у сховищах музеїв і приватних колекціях, виконанням світської та духовної музики композиторів початку століття, які були незаслужено забуті. Навіть для багатьох вчених це звернення до вершин національної культури початку століття стало відкриттям, імпульсом до переоцінки цілого ряду подій в історії української культури.

Однак, необхідність більш детального дослідження проблеми викликана не тільки її недостатнім вивченням або к загальним інтересом до трагічних і неоднозначних подій часу революції, але, перш за все, тією реальною, надзвичайно важливою роллю, яку ця, порівняно невелика, частина української інтелігенції відіграла в епоху соціальних і політичних потрясінь перших десятиліть XX століття.

Художня інтелігенція, незважаючи на свою нечисленність, є важливим компонентом суспільної системи, соціальною групою, що створює національні духовні цінності. Порівняно з іншими професійними групами інтелігенції, специфічним для художньої інтелігенції є те, що вона виступає суб'єктом інтелектуально-

естетичної діяльності і результати її праці матеріалізують духовне життя суспільства. Письменники, поети, художники, актори, режисери, композитори є не тільки представниками однієї з соціальних груп суспільства - інтелігенції. Це - той шар суспільства, який несе на собі великий тягар відповідальності за моральний стан країни, її духовний потенціал. Роль художньої інтелігенції в духовній сфері в значній мірі визначає рівень розвитку морального, культурного і суспільно-політичного життя народу в цілому. Про це свідчать події сьогодення, коли представники художньої інтелігенції розгорнули широку громадсько-політичну діяльність по відродженню державності і національної культури нашого народу. В цьому переконують нас і революційні події 1917-1918 рр. Ось чому аналіз багатогранної діяльності художньої інтелігенції, її впливу на початок національно-культурного відродження України, що припадає на період національно-визвольних змагань 1917-1918 рр., осмислення її місця в революційних подіях уявляється цілком своєчасним.

Об"єктом дослідження є українська художня інтелігенція. Автор схиляється до визначення художньої інтелігенції як особливої групи інтелігенції, яка виконує духовно-практичну діяльність по художньому освоєнню дійсності шляхом створення нових та інтерпретації вже існуючих цінностей, характеризується розвиненими художніми потребами і здібностями, деякими особливостями способу життя, рисами соціальної психології і виконує в суспільстві культурно-творчу, соціалізуючу та інші функції. Таким чином, до загону художньої інтелігенції входять діячі літератури і мистецтва.

Предмет дослідження - різнобічна діяльність української художньої інтелігенції, спрямована на створення необхідних умов

для національного відродження України. Головну увагу приділено формам і напрямам цієї діяльності.

Стан наукової розробки теми. Окремі дослідження, присвячені історії української художньої інтелігенції даного періоду, відсутні. Велике значення для дослідників з даної теми мають праці, написані в роки національної революції в Україні безпосередніми учасниками подій. Перш за все, це статті М.С. Грушевського, в яких автор розкриває історичну неминучість національного відродження України, окреслює напрямки розвитку всіх сфер життя нової України.[1] Питання, пов"язані з подіями літературно-мистецького життя, висвітлювали в своїх публікаціях відомі громадські і культурні діячі Д. Дорошенко, М. Біляшівський, О. Приходько та ін.[2] Становленню національної освіти присвятив своє дослідження С. Постернак.[3]

Встановлення в Україні тоталітарного режиму зробило неможливим проведення об"єктивних досліджень періоду національно-визвольних змагань українського народу. Активна участь у розбудові незалежної Української держави діячів літератури і мистецтва призвела до звинувачення їх радянською владою за прийнятою тоді схемою в "буржуазному націоналізмі", а їхні твори, пройняті національною та державною ідеями, були заховані в спецсховища або взагалі знищені.

---

1. Грушевський М. На порозі Нової України. Гадки і мрії.- К., 1991; його ж. Українська Центральна Рада і її Універсали: перший і другий.- К., 1918; його ж. Вільна Україна.- К., 1917 та ін.
2. Приходько О. Організація народних хорів на Україні // Вільна українська школа.- 1917.- №2.- С. 91-94; Дорошенко Д. Українське письменство в 1917 році // Нова рада.- 1918.- 10 січ.; Біляшівський М. Справи українського мистецтва // Шлях.- 1918.- №1.- С. 48-51.
3. Постернак С. Із історії освітнього руху на Україні за часи революції 1917-1919 рр.- К., 1920.

Певне висвітлення питань, пов'язаних із подіями національного відродження і ролі в ньому художньої інтелігенції, знаходимо в літературі української діаспори. Змальовуючи загальні процеси, про участь діячів культури в державотворенні та національно-культурному русі пишуть у своїх працях В. Винниченко, Д. Дорошенко, П. Христюк, М. Шаповал.[1] Чимало публікацій було присвячено розвитку української літератури і мистецтва.[2]

Протягом 20-40-х років в українській діаспорі було видано низку книжок, присвячених окремим видатним постатям української культури.[3] Разом із викладом біографічних даних, детальним аналізом їх творчості, ці роботи містять відомості про участь митців в подіях національної революції 1917-1918 рр.

---

1. Винниченко В. Відродження нації. Ч. І.- Київ-Відень, 1920; Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920 рр.- Київ-Відень, 1921; Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма.- Прага, 1928; його ж. Інтелігенція і пролетаріат.- Відень-Київ, 1920; Дорошенко Д. Історія України. 1917-1923 рр. Т. І: Доба Центральної Ради.- Ужгород, 1932.
2. Єфремов С. Історія українського письменства.- Київ-Лейпциг, 1919-1923; Богацький П. Сьогочасні літературні прямування. - Прага-Берлін, 1923; Антонович Д. Триста років українського театру. 1619-1919.- Прага, 1925; Лепкий Б. Наше письменство: Короткий огляд української літератури від найдавніших до теперішніх часів.- Краків, 1941 та ін.
3. Сапрун С. Про українського композитора Кирила Стеценка /1882-1922/.-Львів-Дрогобич, 1930; Лісовський Ф. Петро Холодний /1876-1930/.- Прага, 1932; Дорошенко Д. Лицар праці і обов'язку. В 40-ліття наукової та 45-ліття літературно-публіцистичної діяльності проф. Олександра Лотоцького.- Париж, 1934; Січинський В. Юрій Нарбут /1886-1920/.- Краків-Львів, 1943 та ін.

та їх внесок у культурне відродження України.

Серед праць, написаних пізніше, великий інтерес становлять дослідження Ю. Лавріненка, М. Семчишина.[1] Цікавий інформативний матеріал містять статті в журналах української діаспори "Визвольний шлях", "Український історик", "Сучасність" та ін.[2] В цих роботах розкриваються тільки окремі аспекти національно-культурного руху в означений період, але узагальнюючого дослідження історії української художньої інтелігенції та її участі в подіях початку національної революції історики діаспори не дали.

Що стосується взагалі радянської історіографії, то переважна частина публікацій присвячена або всій інтелігенції,[3] або окремим галузям культури, де імена представників художньої інтелігенції тільки згадувались в зв'язку із створеними ними творами, які відповідали або не відповідали існуючій ідеології.[4]

---

1. Лавріненко Ю. Розстріляне відродження. - Мюнхен, 1959; Семчишин М. Тисяча років української культури. - К., 1993.
2. Горняткевич Д. Українські митці в автобіографіях // Визвольний шлях. - 1957. - №2. - С. 175-186; Міяковський В. Павло Зайцев // Сучасність. - 1968. - №3. - С. 100-118; Мандрика М. Дещо за роки 1917 та 1918 // Укр. історик. - 1977. - №1-2 та ін.
3. Советская интеллигенция. Краткий очерк истории: 1917-1975. - М., 1975; Федюкин С. Великий Октябрь и интеллигенция. - М., 1972; Знаменский О. Интеллигенция накануне Великого Октября. - М., 1988 та ін.
4. Сергеев В. Борьба Коммунистической партии против мелкобуржуазности в искусстве: 1917-1927. - Л., 1976; Вопросы развития художественной культуры в СССР и идеологическая борьба на мировой арене. - М., 1976; Лукин Ю. Идеология и художественная культура. - М., 1982 тощо.

Ці публікації намагались переконати громадську думку в тому, що для прогресивного розвитку культури необхідне керівництво комуністичної партії, без якого художня інтелігенція не спроможна створювати шедеври літератури і мистецтва.

Нові підходи в оцінці ролі художньої інтелігенції в житті суспільства з'явилися тільки на початку 90-х років і були пов'язані з процесами демократизації в СРСР.[I] В сучасних дослідженнях художня інтелігенція розглядається як важливий структурний компонент суспільства, різнобічна діяльність якого позначається на всіх сферах його життя.

Проблема історії української інтелігенції взагалі і художньої зокрема тривалий час не була предметом спеціального наукового дослідження істориків саме з ідеологічних причин. Особливо це стосується періоду національної революції, коли інтелігенція України відіграла провідну роль організатора і керівника революційних подій. Вся її діяльність в ті роки, розмаїття політичних поглядів були зведені до одного "жовто-блакитного" кольору і затавровані, як буржуазний націоналізм. Такий підхід позбавив дослідників можливості розробляти цю тематику правдиво. Ще більш упереджена позиція склалась по відношенню до діячів української культури, оскільки саме вони протягом століть національного поневолення були носіями і пропагандистами української національної ідеї. Тому справжнє наукове дослідження історії української художньої інтелігенції в радянські часи, її ролі в національно-культурному відродженні України було неможливе.

Зростання інтересу до історії інтелігенції, з'ясування її ролі у національно-культурному русі і політичному житті

I. Комиссаров С. Противоречия и тенденции духовного развития художественной интеллигенции. - М., 1991.

спостерігається на початку 90-х років.[1] Історики, позбавившись ідеологічної опіки, намагаються об'єктивно досліджувати минуле України. Окремі аспекти проблеми участі інтелігенції в становленні української державності в 1917-1918 рр. розкриті в роботах О. Галенка, Д. Яневського, О. Копиленка.[2] Основні напрямки культурної політики Центральної Ради знайшли відображення в статтях В. Мазура, Д. Розовика.[3] З'явились праці, присвячені історії становлення державної символіки УНР, національної валюти.[4] Вони в певній мірі висвітлюють участь митців у розробці герба, прапора, печаток, малюнків еталонів грошових паперових знаків, поштових марок. Питання, пов'язані із роллю української інтелігенції в організації пам'яткоохоронного руху, розглядаються в дослідженнях О. Балицької, О. Нестулі.[5]

---

1. Бойко О. Українська інтелігенція у 1917 році // Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика. Зб. статей. - К., 1993. - С. 24-39; Касьянов Г. Українська інтелігенція на рубежі XIX-XX століть: соціально-політичний портрет. - К., 1993; Нариси історії української інтелігенції /перша половина XX ст./ У 3-х книгах. - К., 1994.
2. Яневський Д. Українська Центральна Рада: перші кроки до національної державності /березень-листопад 1917р./- К.,1990; Галенко О.,Яневський Д. Перший уряд демократичної України.- К.,1992; Копиленко О. "Сто днів" Центральної Ради.-К.,1992.
3. Мазур В.,Розовик Д. Перші кроки національної школи. Про освітянський аспект у діяльності Центральної Ради//Наука і суспільство.-1993.-№2.-С.18-[illegible]; Розовик Д. Центральна Рада і українська культура//Укр. істор. журн.-1993.-№2.-С. 17-27.
4. Сергійчук В. Національна символіка України.- К., 1992; Панченко В. Соборний герб України.- К., 1993; Дмитрієнко М., Лисенко О. Національна валюта України /1918-1919/ // Укр. істор. журн.- 1993.- №2.- С. 17-27.
5. Нестуля О. Визвольні змагання українського народу і охорона пам'яток культури /1917-1920рр./.- Полтава,1993; Балицька О. Повернення національних цінностей: чинник відродження культури України // Розбудова держави.- 1994.- №5.- С. 40-45.

З'явилися дисертаційні дослідження, присвячені громадсько-політичній діяльності української інтелігенції.[1]

Сьогодні привертають увагу дослідників питання з історії українського національно-культурного руху. Перш за все, це пов'язано із переосмисленням ролі культури в житті та розвитку суспільства. З'явилось чимало статей, присвячених громадській і творчій діяльності відомих українських митців.[2]

Таким чином, в Україні останнім часом досить активно вивчається історія інтелігенції, роль її окремих представників в національно-культурному русі, зокрема, досліджуваного в даній дисертації періоду. Але відсутність узагальнюючої праці, яка б висвітлювала багатогранну та неоднозначну діяльність художньої інтелігенції, роль діячів літератури і мистецтва у національному відродженні України в період національної революції 1917-1918 рр., обумовила вибір теми даного дослідження.

---

1. Стрілець В. Державотворча діяльність українських політичних партій /березень 1917 - квітень 1918/: Автореф. дис. ... канд. іст. наук.- К., 1992; Білицька О. Громадсько-політична діяльність української інтелігеції /березень 1917 - квітень 1918/: Автореф. дис. ... канд. іст. наук.- К., 1993.
2. Хорунжий Ю. Фенікс Івана Стешенка // Вітчизна.- 1991.- №9. - С. 163-170; Білокінь С. Автокефальний протоієрей Кирило Стеценко // Україна. Наука і культура.- К., 1966.- Вип. 25. - 1991.- С. 318-326; Жулинський М. Голгофа українця Володимира Винниченка // Дніпро.- 1992.- №2-3.- С. 98-104; Миронець Н. Грицько Чупринка і Микита Шаповал: На перехресті доль // Розбудова держави.- 1993.- №11.- С. 57-62; її ж. М.Ю. Шаповал про національне відродження та державність // Політологічні читання.- 1993.- №2. - С. 149-172; Ясієвич В. Василь Кричевський - співець українського стилю // Українське мистецтво. Міжвідомчий збірник наукових праць.- К., 1993.- С. 117-126 та ін.

Мета та основні завдання роботи. Автор дисертації ставить за мету з'ясувати характер впливу художньої інтелігенції на процеси національного відродження в Україні в 1917-1918 рр., для чого окреслює наступні завдання дисертації:

- проаналізувати творчу діяльність художньої інтелігенції, спрямовану на розвиток української національної ідеї;
- розкрити роль діячів літератури і мистецтва в процесі підвищення національної самосвідомості українського народу - першооснови побудови незалежної держави;
- дослідити основні напрямки культурно-просвітницької діяльності художньої інтелігенції;
- висвітлити участь діячів літератури і мистецтва в органах державної влади та управління;
- показати державотворчу діяльність художньої інтелігенції у справі сприяння розвитку української культури;
- узагальнити багатогранну діяльність художньої інтелігенції - активного учасника національного відродження України.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період діяльності Української Центральної Ради - з березня 1917 р. по квітень 1918 р. При загальній характеристиці періоду автор схиляється до визначення "початковий етап української національної революції", а також "час національно-визвольних змагань".

Географічні рамки дослідження. В зв'язку із складністю поставлених завдань, автор вважає за необхідне обмежити роботу певними регіональними рамками, а саме тією частиною України, яка до 1917 р. перебувала в складі Російської імперії і сягнула 80% українських етнічних теренів, оскільки діяльність інтелігенції Західної України мала специфіку і потребує окремого дослідження.

Методологія дослідження. Основою методології дисертації є принцип історизму та об'єктивності. Важливою складовою методології дослідження є принцип методологічного плюралізму, який проявився у застосуванні як загальнонаукових методів /логічного, історичного, методу класифікації/, так і спеціально-історичних /хронологічного, ретроспективного/. Застосування відповідних методів дослідження автор пов'язує з метою та конкретними завданнями наукової розробки проблеми, що вивчається та аналізується.

Джерельну базу дисертації складають, перш за все, архівні матеріали. Насамперед - це документи Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України /ЦДАВО України/, Державного архіву Київської області /ДАКО/, Державного музею театрального, музичного і кіномистецтва України /ДМТМК України/, Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України /ЦДАМЛМ України/, документи відділу рукописів Інституту літератури НАН України, а також численні матеріали Інституту рукописів і колекція листівок відділу стародруків і рідкісних книг Центральної наукової бібліотеки ім. В.І. Вернадського НАН України.

Надзвичайно важливе значення для висвітлення питань, пов'язаних із державотворчою діяльністю художньої інтелігенції, містить фонд 2581 - "Генеральне секретарство освіти Української Центральної Ради" ЦДАВО України. Фонд містить близько 300 справ, матеріали яких майже не використані сучасними дослідниками. Вивчаючи документи цього фонду, можна переконатися, що діячі літератури і мистецтва взяли активну участь у національно-культурному будівництві. Фонди ДМТМК України, ЦДАМЛМ України, вищеназваних відділів рукописів містять спогади учасників

подій про культурне життя України революційної доби, художні твори і, що дуже важливо,- листування.

Величезним за обсягом і кількістю інформації масивом є преса досліджуваного періоду. В дисертації використано як центральні /"Нова рада", "Робітнича газета", "Відродження" тощо/, так і місцеві газети /"Вісник товариства "Просвіта" у Катеринославі", "Чернігівські губернські вісті", "Волинь" тощо/. Всього автором опрацьовано понад 20 назв періодичних видань. Газети містять багато матеріалів про участь діячів літератури і мистецтва в суспільно-політичному житті країни, їх статті, а також художні твори, переважно поетичні, написані в досліджуваний період. Цінним джерелом для вивчення літературно-мистецького життя є журнали "Шлях", "Літературно-науковий вісник", "Книгарь. Літопис українського письменства".

В дисертації широко використано мемуарну літературу: спогади учасників подій, щоденники громадських діячів.[I]

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що в ній вперше робиться спроба на основі архівних джерел і опублікованих матеріалів висвітлити вплив художньої інтелігенції на національне відродження України в період з березня 1917 р. по квітень 1918 р. В центр дослідження автор поставив особистісний аспект, який висвітлює історію через призму долі діячів культури. Довгий час імена діячів літератури і мистецтва були тільки прикладним фактором до історії культури, становлення і розвитку

I. Русова С. Мої спомини.- Львів, 1937; Дорошенко Д. Мої спогади про недавнє минуле /1914-1918/.- Мюнхен, 1969; Винниченко В. Щоденник. Т. 2: 1911-1920.- Едмонтон-Нью-Йорк, 1980; Грушевський М. Спомини // Київ.- 1989.- №9.- С. 108-149 тощо.

тих чи інших напрямків в мистецтві. В даному дослідженні художня інтелігенція розглядається, як надзвичайно важливий компонент суспільства.

Автором роботи введені в науковий обіг нові документальні матеріали, які відображають багатогранну і самовіддану працю діячів української культури по збереженню та збагаченню національних основ духовного життя українського народу.

Практичне значення дисертації полягає в тому, що її основні положення і висновки та конкретний фактичний матеріал можуть бути використані при підготовці спеціальних і узагальнюючих праць з історії української культури. Фактологічна база дисертації може бути використана в лекційній роботі, при підготовці нормативних і спеціальних курсів з історії України для студентів вузів, при підготовці біографічних нарисів про діячів українського національного відродження.

Апробація роботи. Дисертація обговорювалась на засіданнях кафедри новітньої історії України Київського університету імені Тараса Шевченка та кафедри історії України Київського державного інституту культури. Основні положення і висновки дослідження знайшли відображення в публікаціях автора, доповідях і повідомленнях на наукових конференціях: "Проблема влади в Україні в минулому і сучасному" /Луцьк, 1995/; "Історія українського народу" /Київ, 1994/; "Духовні витоки Поділля:творці історії краю" /Кам'янець-Подільський, 1994/; "Культура Поділля: історія і сучасність" /Хмельницький, 1993/.

Структура дисертації. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обгрунтовується актуальність теми, визначаються хронологічні рамки, мета і основні завдання дослідження, аналізується стан наукової розробки і джерельна база, наукова новизна і практичне значення роботи.

У першому розділі "Розвиток української національної ідеї в літературній творчості" аналізується творча діяльність письменників і поетів, спрямована на розвиток української національної ідеї. Автор подає коротку історію її становлення і показує значення в цьому процесі літературної праці. Підкресливши існування великого розмаїття течій і стилів, характерних для української літератури початку XX століття, автор виділяє спільну рису в творчості літераторів. Це - віра в рідний народ, в його сили і людські вартості, в національне відродження України.

З вибухом національної революції перед українською художньою інтелігенцією відкрилися великі можливості. Тепер вона могла вільно творити, не озираючись на цензуру і всілякі утиски, що чинилися над українським словом за царського режиму. Першими відгукнулись на події революції в Україні поети. Віршоване слово стало виразником і пропагандистом ідеї національного відродження.

В розділі аналізується творчість найбільш яскравих поетів досліджуваної доби: П. Тичини, О. Олеся /Кандиби/, Г. Чупринки, М. Вороного, М. Філянського, Х. Алчевської, В. Самійленка, О. Журливої /Котової/ та ін. В своїх віршах вони дають поетичний образ пробудження України до національно-державного життя, відгукуються на визначні події, закликають до об'єднання всіх верств українства у боротьбі за свободу і незалежність

Батьківщини, щиро радіють успіхам національно-визвольної боротьби українського народу і сумують з приводу невдач. Вони дали зразки справді високої громадянської поезії. Опубліковані в газетах і журналах, вірші швидко доходили до читача і мали на нього великий вплив.

Автор показує, що, незважаючи на несприятливі для прозової творчості умови революційної доби, над розвитком і поширенням української національної ідеї творчо працювали і українські письменники. Розглядаються твори Л. Старицької-Черняхівської, А. Кащенка, С. Черкасенка, М. Івченка, П. Стебницького, Г. Хоткевича та ін. Характерною рисою для літератури того часу стало звернення до героїчних сторінок історії України. Це було закономірним явищем, оскільки в період розбудови незалежної Української держави підвищився інтерес до історії рідного краю - важливого чинника в процесі формування національної свідомості. Провідною ідеєю творів того часу була ідея вірності Україні. Автори намагались викликати у простого люду почуття гордості за своїх предків, захоплення їхнім героїзмом, повагу до національних традицій. В умовах національного відродження літературна творчість українських письменників мала важливе значення для пробудження національних почуттів у населення України.

У другому розділі "Діяльність художньої інтелігенції по відродженню і розвитку національного мистецтва" автор аналізує творчість представників художньої інтелігенції початкового періоду національної революції та їхній внесок у розвиток українського мистецтва. Автор доводить, що національне відродження, яке увінчалося відновленням української державності, було одночасно і відродженням національного мистецтва. Цю думку підтверджує факт наявності в ньому реформаторських течій, які йшли

в ногу з розвитком тенденцій і потреб світового мистецтва, при цьому спираючись в своїй основі на національні корені.

Багато уваги приділено висвітленню процесу розвитку театрального мистецтва. Показана участь відомих діячів культури в роботі Комітету по заснуванню Українського національного театру. До його складу увійшли драматурги В. Винниченко, Л. Старицька-Черняхівська, С. Черкасенко, актори І. Мар'яненко, С. Паньківський, М. Орел-Степняк, диригенти О. Кошиць, О. Приходько, художники В. Кричевський, М. Жук та ін. Описується робота створеної при Комітеті репертуарної комісії. Результатом діяльності митців було заснування 16 вересня 1917 р. Українського національного театру. Аналізується репертуар цього театру та труп М. Садовського.

Подією історичного значення стало відкриття "Молодого театру". Показана роль Л. Курбаса у його заснуванні і діяльності. Режисер утверджував у своєму театрі ті естетичні засади, які мусили вивести національне театральне мистецтво з кризи, сміливо звертався до спадщини світової та нової української драматургії, прагнув до високого професіоналізму у відтворенні різних стилів.

Автор змальовує театральне життя провінції, де справжні подвижники сценічного мистецтва організували аматорські театральні трупи. Хоча з художнього боку великих досягнень тут не було, але популяризація театрального мистецтва сприяла підвищенню інтересу до українського театру серед широких верств населення і розширяла сферу впливу української культури.

В період духовного відродження українського народу відбувся сплеск і його музичної культури. Прикметною особливістю того часу стало бурхливе наповнення громадського життя українськими піснями, насамперед народними - козацькими, стрілецькими

а також творами на вірші видатних поетів - Т. Шевченка, П. Чубинського, О. Олеся, М. Вороного. Ці пісні допомагали людям відчути свою силу, єдність, вселяли віру в перемогу національно-визвольної боротьби. Підкреслюється значення творчості народних співців-кобзарів І. Кучугури-Кучеренка, С. Пасюги, Ф. Кушнерика та ін.

Багато уваги в дисертації приділено розвитку хорового мистецтва. Особливого значення в період революції надавала хоровій музиці її оперативність, здатність об'єднувати слухачів і співаків, активізувати громадське волевиявлення. До когорти популярних майстрів хорової музики належали К. Стеценко, М. Леонтович, Я. Степовий, П. Сениця, Я. Яциневич, О. Кошиць. У розділі аналізується їх творчий доробок, висвітлюється діяльність відомих хорових колективів, на основі чого зроблено висновок про високе розуміння громадянського обов'язку музичною інтелігенцією в долезламні часи в Україні.

Значне місце у розділі відводиться аналізу творів образотворчого мистецтва. Революційні події закономірно позначилися на творчості митців. Розкриті основні напрямки творчої діяльності видатних майстрів пензля - Г. Нарбута, В. Кричевського, Г. Холодного, М. Бойчука, О. Мурашка та ін. Знаменною подією, що вплинула на подальший розвиток мистецтва, стало відкриття в Києві в листопаді 1917 р. Української Академії Мистецтв.

Розкрита участь митців у розробці національної символіки і художньому оформленні української державності. Показана роль академіка В. Кричевського у створенні малюнків гербів УНР та відповідних печаток, участь Г. Нарбута, А. Середи, О. Красовського у розробці ескізів паперових грошових знаків. Над проектом малюнків поштових марок працювали Г. Нарбут, В. Кричевський, М. Козик, В. Ковальський та ін.

Отже, події революції, час національно-визвольних змагань дали значний імпульс для розвитку українського мистецтва. Творча діяльність митців цього періоду збагатила скарбницю як національної, так і світової культури.

У третьому розділі "Громадсько-політична діяльність художньої інтелігенції по національно-культурному відродженню України" аналізуються основні напрямки і форми культурно-просвітницької роботи митців, висвітлюється їх участь в органах державної влади та управління, розкривається роль діячів літератури і мистецтва в організації державної підтримки всебічного розвитку національної культури.

Важливе місце у розділі відводиться дослідженню діяльності художньої інтелігенції по організації національної школи. Автор висвітлює значення у цьому процесі Товариства шкільної освіти, з яким активно співпрацювали літературознавець і поет І. Стешенко, художник П. Холодний, письменник В. Прокопович та ін. До написання шкільних підручників були залучені відомі діячі української культури С. Черкасенко, О. Стешенко, О. Лотоцький, І. Огієнко, К. Стеценко та ін. Представники художньої інтелігенції розгорнули широку лекційно-просвітницьку роботу, взялися за складання словників і створення різного роду довідково-інформаційної літератури.

Одним із напрямків культурно-просвітницької діяльності інтелігенції була організація видавництва українських книжок. З багатьма видавництвами активно співпрацювали діячі літератури і мистецтва. У розділі зроблено висновок, що прикметною особливістю досліджуваного періоду стала активізація української преси. Там,де на чолі часописів стояли літератори, рівень газет і журналів був значно вищим, роль у суспільному житті - вагомішою. У виданні газет активну участь брали відомі діячі

української культури: А. Ніковський, К. Широцький, В. Королів-Старий, С. Єфремов /"Нова рада"/; В. Винниченко, Д. Антонович /"Робітнича газета"/; Л. Шаповал, В. Елланський, Г. Михайличенко /"Боротьба"/; Г. Хоткевич /"Рідне слово"/ тощо. Навколо журналів "Шлях", "Літературно-науковий вісник" зосередилися кращі літературні сили України: М. Зеров, П. Тичина, М. Івченко, Л. Старицька-Черняхівська, М. Вороний, О. Олесь, Г. Чупринка. М. Чернявський, А. Кримський та ін.

Основною формою залучення населення до участі в національно-культурному відродженні стало товариство "Просвіта". В багатьох випадках ініціаторами й активними учасниками його діяльності були представники художньої інтелігенції. Автор аналізує діяльність Київської "Просвіти", якою керували літератори О. Лотоцький, В. Королів-Старий, Л. Яновська, В. Науменко. В інших містах активними діячами "Просвіт" були письменники і поети: В Елланський у Чернігові, А. Кащенко і В. Самійленко у Катеринославі, Г. Коваленко в Полтаві, М. Чернявський у Херсоні, Г. Хоткевич і Д. Ткаченко у Харкові, М. Івченко в Ромнах тощо. Їхня діяльність була спрямована на розвиток та утвердження рідної мови, розширення сфери її вживання, на збереження народних традицій, збагачення культури новими здобутками.

Велику увагу автор дисертації приділив висвітленню діяльності митців щодо охорони історико-культурної спадщини України. Організатором цієї справи став відомий мистецтвознавець М. Біляшівський, який очолив Центральний комітет охорони пам'яток старовини і мистецтва України. Членами комітету стали відомі мистецтвознавці К. Широцький, Г. Павлуцький, В. і Д. Щербаківські, Ф. Ернст, видатні художники М. Бурачек, П. Холодний, М. Жук, О. Мурашко, М. Бойчук та ін. Аналізуються форми роботи

Центрального і місцевих комітетів, їх внесок у справу охорони старожитностей.

Значне місце у розділі автор відвів аналізу участі діячів літератури і мистецтва в органах державної влади й управління, де вони склали якщо не найчисленнішу, то найвпливовішу частину. Входження представників художньої інтелігенції до Центральної Ради, Генерального секретаріату, місцевих органів зумовило пильну увагу, з якою українська влада ставилась до розвою культури.

Безпосередньо справами національно-культурного будівництва займався генеральний секретаріат освіти, який очолив І. Стешенко. Плідно працювали його заступник П. Холодний, О. Дорошкевич, І. Огієнко, В. О'Коннор-Вілінська, К. Широцький, К. Стеценко, М. Леонтович, Л. Старицька-Черняхівська та інші відомі діячі української культури. Проаналізовано діяльність секретаріату щодо українізації учбових закладів і створення нових.

Генеральний секретаріат освіти займався не тільки освітніми справами, але й дбав про розвиток національного мистецтва. При секретаріаті були створені окремі відділи по галузях. Їх очолили відомі діячі української культури: О. Кошиць /музичний відділ/, М. Старицька /театральний/, М. Біляшівський /охорони пам'яток старовини і мистецтва та музейної справи/, Г.Павлуцький /пластичного мистецтва/, А. Середа /художньої промисловості/. Автор детально висвітлює конкретні результати діяльності цих відділів.

<u>У висновках</u>, що випливають з аналізу джерельного матеріалу, підкреслюється, що художня інтелігенція відіграла важливу роль у національному відродженні України в початковий період національно-визвольних змагань. Вона розгорнула бурхливу

діяльність, спрямовану на підвищення рівня національної самосвідомості народних мас. Висуваючи і відстоюючи українську національну ідею в своїй творчості, діячі літератури і мистецтва прагнули викликати у людей почуття гордості за Україну та її героїчне минуле, бажання бути гідними слави предків, здобути довгожданну волю і зуміти захистити її в разі потреби.

Не задовольняючись тільки творчою працею, художня інтелігенція організувала і очолила культурно-просвітницький рух. Велике значення для формування національних почуттів мала діяльність митців по відродженню національної освіти, організації української преси і книговидавництва, пропаганді досягнень української культури, збереженню пам'яток архітектури і мистецтва. Широка культурно-просвітницька діяльність митців сприяла, як наслідок, пробудженню національної свідомості народних мас, що знайшло прояв у розгортанні національно-визвольного руху. Діячі літератури і мистецтва склали найвпливовішу частину членів органів державної влади й управління. Чимало їх представників займали ключові посади в Центральній Раді, Генеральному секретаріаті, місцевих органах і фактично визначали напрямки державної політики. І що особливо важливо, одним із них стало забезпечення державної підтримки всебічного розвитку української культури. Добре розуміючи роль культури у суспільному житті, митці-політики великого значення надавали вирішенню проблем, пов'язаних із національно-культурним відродженням країни.

Разом з тим варто зазначити, що керівна роль діячів культури в політичному житті України в 1917-поч.1918 рр. мала свої негативні наслідки. Успішне вирішення державних проблем потребувало досвідчених політиків, які б могли створити діяльний адміністративний апарат, вчасно подбати про забезпечення умов для національної безпеки, організувати боєздатну армію, провести

необхідні економічні реформи. Проте, незважаючи на це, незаперечним здобутком діяльності тогочасних державних діячів було не оцінення великого досвіду по розвою української культури, який має важливе пізнавально-практичне значення для сьогодення.

Детальний аналіз різнобічної діяльності художньої інтелігенції дає підстави визначити рекомендації, здійснення яких сприятиме розвитку культури незалежної України в сучасних умовах. По-перше, сучасній інтелігенції в своїй діяльності потрібно великого значення надавати впровадженню національної ідеї у свідомість народних мас. Національна ідея повинна стати важливим чинником державотворення, засобом єднання людей для досягнення загальної мети - побудови міцної незалежної держави. По-друге, сучасні політики мають усвідомити істину, що державний суверенітет України може бути реалізований на основі відродження національної духовної культури. Тому необхідно зламати стереотип залишкового ставлення до розвитку культури і використовувати її великий потенціал у суспільному житті. По-третє, сучасній інтелігенції варто ширше звертатися до історичного досвіду своїх попередників у справі організації національної освіти, українізації преси і книговидавництва, пам'яткоохоронній справі. Маємо надію, що дана робота послужиться цій справі. Впровадження позитивного досвіду культурно-просвітницької діяльності художньої інтелігенції у досліджуваний період сприятиме підняттю рівня національної самосвідомості населення сучасної України. Наслідуючи своїх попередників, діячі літератури і мистецтва мають забезпечити створення в суспільстві морально-духовної атмосфери, необхідної для успішної побудови незалежної держави. Їх активна праця - запорука об'єднання всіх громадян для виходу України з кризи.

Основні положення дисертації знайшли своє відображення в публікаціях автора:

1. Художня інтелігенція і становлення національної освіти в Україні за доби Центральної Ради // Розбудова держави.- 1994.- №10.- С. 29-34.

2. Іван Стешенко - поет, учений, політик // Український педагог Іван Стешенко.- К., 1994.- С. 112-132 /у співавт./

3. З історії заснування Української Академії Мистецтв // Історія українського народу: Тези доповідей на II українській науково-практичній студентській конференції.- К., 1994.- С. 59-60.

4. З історії просвітницького руху на Поділлі // Культура Поділля: історія і сучасність. Матеріали другої науково-практичної конференції, присвяченої 500-річчю м. Хмельницького.- Хмельницький, 1993.- С. 277-279.

5. Родина Кричевських і розвиток українського мистецтва // Перша заочна наукова конференція з питань генеалогії і біографіки, присвячена 160-річчю з дня народження О.М. Лазаревського.- Вінниця, 1994.- С. 30-32.

6. Літературно-мистецьке життя Кам'янець-Подільського університету // Духовні витоки Поділля: творці історії краю. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 9-11 вересня 1994 р., м. Кам'янець-Подільський.- Хмельницький, 1994.- С. 385-387.

Пономаренко А.Б. Влияние художественной интеллигенции на национальное возрождение Украины /март 1917г.- апрель 1918г./.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 17.00.08 - теория и история культуры, Киевский государственный институт культуры. Киев, 1995.

В диссертации рассматриваются основные направления многогранной деятельности украинской художественной интеллигенции в начальный период национальной революции 1917-1918 гг., освещается ее роль в национально-культурном возрождении Украины. Установлено, что художественная интеллигенция своей творческой, культурно-просветительской деятельностью, участием в государственном строительстве способствовала повышению национального самосознания народных масс, возрождению и развитию национальной культуры.

Ключові слова: художня інтелігенція, національне відродження.

A.PONOMARENKO. The Influence of Artistic Intelligensia on the National Revival of the Ukraine (march 1917 - april 1918).

The thesis for a doctor's degree as a candidate of historical sciences in the specialisation 17.00.08 - Theory and History of Culture. Kiev State Institute of Culture, Kiev, 1995.

The dissertation deals with the basic trends of the various activities of the Ukrainian artistic intelligentsia at the prime period of the national revolution (1917-1918), its part in the national and cultural revival of the Ukraine is reflected.

It is stated that artistic intelligentsia stimulated the growth of the national selfconsciousness of the classes, revival and development of the national culture by its artistic cultural and educational achievements and participation in the development of the new state.